

AZ UTOLSÓ RÁKÓCZIAK

ÍRTA

LUKINICH IMRE

AZ UTOLSÓ RÁKÓCZIAK.

Rákóczi Ferencnek Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnővel kötött házasságából négy gyermek származott: Lipót Lajos György, aki 1696. május 28-án a kistapolcsányi kastélyban született; József, aki 1700. augusztus 17-én Bécsben; György, aki 1701. augusztus 8-án ugyancsak Bécsben és végül Sarolta, aki 1706. november 16-án a Karlsbad közelében fekvő Theusing nevű városkában látott napvilágot. Közülök Lipót Lajos György életének negyedik évében, 1700 elején, Sarolta pedig alig néhány hetes korában, 1706 telén halt el. A szülőket csak József és György élte túl. Ők tehát az utolsó Rákócziak.

József még egyéves sem volt akkor, midőn atyja a bécsújhelyi börtönbe került, György pedig éppen azokban a napokban született, mikor fogoly atyját idegen bírák vallatták a börtön falai között. Rákóczi csak huszonhat esztendő múlva ismerte meg ekkor született kisebbik fiát, Györgyöt, aki őt Rodostóban 1727 nyarán felkereste. József fiát ellenben sohasem látta többé viszont.

A bécsi udvarnak kezdettől fogva az volt a felfogása és meggyőződése, hogy a Rákóczi-család hajlamos a forradalomra s Rákóczi Ferencben is csak azért támadtak fel — hosszas tusa után — a forradalmi indulatok, mert annak idején elkésve fogtak neveléséhez. Az udvar ezen tanulság alapján azonnal, már a bölcsőben meg akarta kezdeni a két kis Rákóczi ivadék nevelését, hogy idővel olyanokká válhassanak, akik nem fognak álmatlan éjszakákat okozni sem a felséges háznak, sem pedig a mindenható minisztereknek. így történt, hogy a csecsemőket anyjuktól is elvették, — bár a hercegasszony állandóan Bécsben tartózkodott — s az első hónapokban egy Madame Schilling nevű francia nő gondozására bízták őket, aki éppen úgy, mint a két későbbi szállásadó és pedig 1702. novemberétől Barratti Ignác udvari kamarai tanácsos s néhány év múlva egy Keller nevű udvari kamarai tanácsos — évi 1600 frt. nevelési költséget kapott a Rákóczi-vagyon jövedelméből az udvari kamarától. A cél kétségkívül az volt, hogy a gyermekek idegen környezetben nőjjenek fel, távol a szülőktől s távol mindattól, ami őket származásukra vagy magyarságukra emlékeztethette. II. Rákóczi Ferenc a bécsi udvarral folytatott diplomáciai alkudozásai során több ízben megkísérelte ugyan fiainak hazabocsátását kieszközölni, sőt később a szatmári békében is történt gondoskodás ebben az ügyben, — de mivel a fiúk hazaengedése egyéb feltételektől volt függővé téve,

ezekben viszont Rákóczi és a bécsi udvar nem tudtak megegyezni, a két Rákóczi-fíú továbbra is Bécsben maradt.

1706 tavaszán anyjuktól is el kellett válniok. A fejedelemszony eddig sem gyakorolhatott ugyan felügyeletet sem közvetve, sem közvetlenül fiai nevelésére, de mégis találhozhatott, érintkezhetett gyermekeivel s bizonyára érezte is velők az anyai szeretet melegét és gondosságát. Ez év tavaszán azonban a bécsi udvar diplomáciai és politikai okokból férjéhez bocsátotta a fejedelemszont, aki talán a közeli viszontlátás reményében vett búcsút fiaitól, nem is sejtván, hogy soha sem fogja őket többé viszontlátni. Az apátlan- anyátlan fiúk nevelésének irányítása ettől fogva kizárólag az udvar, illetőleg a fiúk oktatásával megbízott császári hivatalnokok és nevelők tetszésére volt bízva. Erről a nevelésről közelebbi adataink nincsenek, de nem tartjuk valószínűnek, hogy az illetékes tényezők a nevelői munkát ellenőrizték volna s törődtek volna azzal, hogy a fiúk ne csak formális oktatásban, hanem valóságos nevelésben is részesüljenek. Azok az egyenetlenségek és visszasságok, melyek a két Rákóczi-fíú egyéniségében és tetteiben utóbb megnyilvánultak, elsősorban fogyatékos és felületes neveltetésüknek tulajdoníthatók.

Az udvar éveken át azt hitte, hogy a neveltetési költségek pontos kiutalásával eleget tett kötelességének. A fiúk sorsával csak akkor kezdett újból behatóbban foglalkozni, mikor azok megnőttek és férfikorba jutva dönteni kellett a tekintetben, hogy mi történjék velők. Abban — úgy látszik — minden illetékes tényező megegyezett, hogy a két Rákóczi-fíút el kell vonni a politikai élettől s lehetőleg távol kell tartani annak az országnak a határaitól, ahol még élénken éltek a Rákóczi-kor emlékei s ahol a bujdosó fejedelem visszatérését még sokan állhatatos és buzgó szívvel várták. Az udvar még mindig félt a Rákóczi névtől s nem szívesen hallotta azt akkor sem, amikor azt két olyan ártalmatlan, magyarul sem tudó és idegen szellemben felnőtt ifjú viselte, mint Rákóczi József és György. Hogy tehát végleg elszakítsák őket ne csak a gyűlöletes ősi családi névtől, hanem egyúttal Magyarországtól is, Rákóczi Józseffel felvétették a Marchese di San Carlo nevet, hogy ez a név őt mindig a kegyes császárra emlékeztesse, Györgynek pedig ugyanakkor a Marchese della santa Elisabetha (mások szerint di san Christina) nevet adták, bizonyára a császárné iránt való tiszteletből.

Az ekként névleg olaszokká lett Rákóczi-fíúk 1723-ban valóságos olasz főnemesekké váltak. A császár ugyanis 1723. július 3-án kelt adománylevelében Józsefnek adományozta az Abruzzókban fekvő Romanuccio nevű hűbértanot és azt örgrófságra emelvén, Rákóczi Józsefet és utódait Marchio de Romanucci néven az olasz főnemesek közé iktatta. Ugyanazon napon kelt másik adománylevelében VI. Károly császár Rákóczi Györgynek adományozta a Sicilia szigetén fekvő del Contrasto és Vallis de Giunchi nevű hűbértanokat grófi címmel és ranggal. Ettől fogva Rákóczi György is Comes Vallis de Giunchi néven a császártól nyert ezen hűbértanok erejénél fogva az olasz főnemesség sorába került. A két új olasz főnemes az udvar kívánságára és

természetesen megfelelő ellenőrzés alatt 1723 nyarán megtekintette az adományul nyert birtokokat, melyekből ettől fogva évi 3500, illetőleg 2500 scudi jövedelmet húztak, de onnan csakhamar visszatértek Bécsbe. Pedig az udvarnak az volt eredetileg a terve velők, amint azt az adománylevelek szövege is

Rákóczi József, II. Rákóczi Ferenc fia.

mutatja, hogy a két Rákóczi most már állandóan olasz földön éljen. A rendelkezésünkre álló adatok hiányossága miatt nem tudjuk okát adni annak, hogy miért maradt a két Rákóczi továbbra is állandóan Bécsben, jóllehet már megtörtént az adományozás, sőt az adományozott jószágokba az új tulajdonosokat be is iktatták s jóllehet maga az udvar is várta a két Rákóczi fiúnak Bécsből való végleges távozását. Valószínűnek látszik, hogy eddigi álláspontjukkal

ellentétben, az olasz út után arra a meggyőződésre jutottak a császári ház miniszterei, hogy mégis helyesebb, ha a két Rákóczi egyelőre szemük előtt tovább él itt a császári fővárosban, ahol végtére is minden lépésüket ellenőrizhetik, mintsem hogy szabadjukra engedjék őket s megkockáztassák azt az eshetőséget, hogy a fiúk egy szép napon egyszer csak Rodostó felé vitorlázzanak. Felemlíthető, hogy az egykorú német újságok, melyek a két Rákóczi olaszországi utazásáról megemlékeztek, erre a lehetőségre egyenesen utaltak is. Lehet azonban az is, hogy az udvarban azzal a gondolattal is foglalkoztak, hogy a két Rákóczi-fiút előbb megházasítják s csak azután engedik őket vissza olaszországi birtokaikra. Rákóczi Ferenc valóban komolyan gondolt ebben az időben erre az eshetőségre, mely a családi kapcsolatok erejénél fogva végleg Bécshez és a császári házhoz kötötte volna fiait, holott ő azoknak egészen más szerepet szánt. A szegény Rákóczi-fiúk azonban nem voltak kapós férjjelöltek. Mindenki tudta róluk, hogy annyira szegények, hogy még gyászruhára sem tellett nekik 1722-ben, mikor boldogtalan anyjuk haláláról értesültek. Igaz ugyan, hogy a következő évben olaszországi birtokosokká lettek, de ezek az olasz birtokok is csak a legszerényebb igények kielégítésére voltak elégségesek, így azután egyelőre minden maradt a régi ben.

RÁKÓCZI GYÖRGY.

A bécsi semmittevő, tétlen élet főként a fiatalabb Rákóczit untatta, aki eszesebb és nyugtalanabb természetű lévén bátyjánál, idővel változtatni akart azon az életmódon, melyben része volt. Elsősorban világot akart látni, azután pedig tanulni szeretett volna, hogy mégse maradjon el annyira a bécsi arisztokrácia fiatalságának átlaga mögött, mely az utazást és a külföldi egyetemek látogatását a nevelés természetes és szükséges befejezésének tekintette. Sikerült is neki engedélyt szereznie a páduai egyetem látogatására, ahol 1725. november 27-én iratkozott be a jogászok anyakönyvébe. A rendszeres és tervszerű tanulásba azonban csakhamar belefáradt, hiszen eddig sem szokta meg a komoly munkát s a következő év elején már otthagyta Páduát és Velencébe ment farsangolni. Itt megismerkedett a francia követtel, aki azzal a számítással, hogy a fiatal Rákóczit valamikor talán fel lehet használni a császári ház ellen, Velencéből Franciaországba szöktette. Itt közel egy esztendőt töltött el, de azután 1727 áprilisában — talán éppen a francia kormány kívánására — Rodostóba utazott atyjához, akit idáig nem is ismert.

Arról, hogy hogyan élt Rákóczi György Rodostóban, mivel foglalkozott, voltak-e itt határozottabb céljai és tervei, Mikes Kelemen leveleiből értesülünk. Sőt azt is állíthatjuk, hogy mindazt, amit Rákóczi György egyéniségéről egyáltalában tudunk, jóformán csak Mikes leveleiből merítjük. Mikes az ő közvetlen és elnéző modorában emlékezik meg a fejedelemnek erről a tehetséges, de tanulatlan fiáról és érezzük, hogy együtt érez a fiúval és együtt szenved a

csalódott apával. 1727. június 17-i kelettel ellátott levelében emlékezik meg először a közjük érkező és nagy szeretettel várt vendégről. «A fejedelem második fia, —olvassuk Mikesnél — elosonván Bécsből, Francziában ment és onnét tegnapelőtt ide érkezett. El lehet ítélni, hogy egy olyan atya, mint a mi urunk,

Rákóczi György. II. Rákóczi Ferenc kisebbik fia.

huszonhatesztendős fiát, akit soha ennekelőtte nem látott, hogy micsoda örömmel fogadta. Másnak nem lehet azt megfogni, hogy micsoda szeretetet éreznek az atyák a fiókhoz, azért atyának kell lenni. Azt pedig vettem észre, hogy a fiú nem azzal a szívbéli indulatú örömmel köszöntötte az atyját, mint az atya a fiát. Talán természet szerént nem érzik a fiak azt a nagy szeretetet, mint az atyák, vagy pediglen a fiakban is némelyekben a szeretet bővebb,

mint másokban ... A mi hercegünk felől elmondhatjuk, hogy szép ifjú, eszes és értelmes, de természet szerént. Mert a tudomány azokat fel nem ékesítette, se a jó neveltetés fel nem cifrázta. Valamint egy szép leány, akinek paraszt neveltetése lévén, annak se szájában, se magaviselésében kellemetesség nem lehet és a szépség nem lesz annyira becses. A szép gyenge munka teszi az aranyat is becsesebbé. Akármely szép legyen az elme, de aztot fel kell ékesíteni a jó neveltetéssel és tanulással. A pallérozatlan gyémánt szintén olyan, mint olyan kő, melyet békasónak hínak. A mi hercegünknek semmi neveltetése nem volt és azon igyekeztek, hogy semmit ne tanuljon. Azt véghez is vitték és azt csudáalom, hogy írni tud, ha rosszul is. Az atyja, aki általlát mindjárt mindenekeket, keservesen tapasztalja mindezeket, de mit tehet róla? Már a nádszál kezd vastagodni és nehezebben hajol. . . Amint észrevettem természetét, csendes és nem haragos, de a fiat nem üsmérhetni addig meg, míg az apja szárnya alatt vagyton, hanem mikor onnét kirepül. Nem tudom, hogy fog szokni a mi baráti életünkhöz, mert itt a néki való mulatságtól kopik az álla. Azt tudom, az apja kedvét keresi, vadászni elküldi, maga is kimegyen véle, noha már esztendőtl fogvást ritkán jár, de azelőtt minden héten kétszer.» Rákóczi György nem is tudta megszokni a rodostói élet egyszerűségét, egyhangúságát és kolostori élethez hasonló beosztottságát. «Már is meguntuk mi az itt való lakást, — írja Mikes mintegy Rákóczi György nevében monologizálva, július 19-én — és szokatlan dolog előttünk mindennap misére menni és böjti napokon húst nem enni és reggeltől fogva estig csak a könyvet simogatni. Elmegyünk ugyan vadászni, de csak azért, hogy otthon ne legyünk és félóráig ha keresünk valamit, a többi unadalom. Volnának csak itt valamely bóbítás foglyok, vagy verdigályos nyulak, óh! úgy derék vadászok volnánk, akár ne is ennénk estig. Itt tilalmas dolog az asszonyokra nézni. Az olyan gyümölcs közöttünk, amelyeket sohasem viszik az asztalhoz.»

Mikes teljesen megértette, hogy Rákóczi György Bécs és Franciaország után idővel túrhetetlennek találta a rodostói életmódot és onnan mindenképpen el akart menni. «Ebben az országban mit lehet tanulni, — írta Mikes 1728. március 24-i levelében — azt tudjuk, sohult pedig úgy el nem unja az ember magát, mint itt. Mert semmi üsméretséget nem vethet, senkihez nem mehet és hacsak valamiben nem szereti magát foglalni, mindenkor a nagy unadalomban forog. Hogy pedig minden úgy töltse az időt, mint a mi urunk, arra az Isten ajándéka kívántatik.» Rákóczi Ferenc nehezen vált meg fiától, de kénytelen volt belátni, hogy fiának még sokat kell tanulnia, hogy csak némileg is kipótolhassa ismereteinek fogyatékoságát. Az volt a terve, hogy fia térjen vissza Franciaországba és ott megfelelő vezetés mellett főleg a katonai tudományokban képezze ki magát. Az apa meg volt arról győződve, hogy elhanyagolt nevelésű, de különben tehetséges fia idővel be fogja váltani a hozzáfűzött reményeket, ha lesz benne akarat és kitartás. Innen van az, hogy végrendeletében is bőven gondoskodott róla és őt tette meg vagyona általános örökösévé is.

Rákóczi György, aki atyja akaratából felvette a makovikai hercegi címet is, 1728 nyara óta állandóan Franciaországban, és pedig többnyire Párizsban élt. Itteni életéről azonban nem sokat tudunk. Mindössze annyi ismeretes róla, hogy 1732. novemberében a magyarbarát Béthune marquis családjának egyik nőtagját vette feleségül s hogy feleségének halála után, 1741-től fogva együtt élt egy Marguerite Suzanne Pintlierau de Bois'Isle nevű, nemesi családból való francia leánnyal. Párizsban és Párizs környékén élt abból a húszezer livres év járadékból, melyet a francia király bocsátott rendelkezésére. Nem foglalkozott sem politikával, sem a tudománnyal vagy az irodalommal. Magyarország egyáltalában nem érdekelte, bár itt főleg az 1735-i Péro-féle parasztmozgalom idején nevét emlegették, sőt neve az 1754-i forrongások alkalmával is megfordult a nép száján, — hanem otthonában a legnagyobb kényelemben élte egyhangú napjait. Idővel betegesen el is hizott, úgyhogy azt az időt kivéve, melyet naponként misehallgatással szokott eltölteni, ki sem mozdult lakásáról. 1756. június 17-én halt el, annyira ismeretlenül, hogy a bécsi udvar még halála évét sem tudta utóbb megállapítani. Rákóczi György volt az utolsó Rákóczi.

Velence a XVII. században.

Sokan azt állították róla, hogy azonos lett volna Saint Germain gróffal, a 18. század ezen élénk és eszes kalandorával, akinek viselt dolgai a kortársakat sokat foglalkoztatták. Mindaz azonban, amit erről a kényelemszerető, elhízott és passzív természetű Rákóczi Györgyről tudunk, a leghatározottabban ellene mond ennek a feltevésnek, bár még mindig vannak hívei Rákóczi György és Saint Germain azonosságának.

Attól az időtől fogva, hogy Rákóczi György elhagyta a császári fővárost és Rodostóban, illetőleg Franciaországban telepedett meg, a bécsi

udvar fokozottabb figyelemben részesítette Rákóczi József személyét és életmódját. Igaz ugyan, hogy az udvar kémei útján közvetlen tudomást szerzett mindarról, ami Rákóczi Ferenc udvarában Rodostóban történt és ennek következtében tájékozva volt Rákóczi György rodostói életéről és az atyja által neki szánt politikai szerepről, sőt arról is, hogy József fia egyelőre nem szerepelt atyja terveiben, — mindamellet nem lehetett előre látni sem az európai viszonyok esetleges későbbi alakulását, sem azt, nem fog-e utóbb Rákóczi Ferenc idősebbik fia is belesodródni az események forgatagába? Innen a Rákóczi József személye iránt való fokozottabb figyelem. Pedig Rákóczi idősebbik fia ezidőszerint nem mutatott érdeklődést a politika iránt. Éveken át úgy élt Bécsben, mint aki élete legfőbb céljául a szerelmi kalandokat és az élet örömeinek minél mohóbb élvezetét tartotta. S az udvar ebben nem igyekezett Rákóczi Józsefet korlátozni, sőt azzal, hogy tetemes adósságait ismételten kifizette, szinte bátorítani látszott eddigi életmódja folytatására. Egy ilyen Rákóczi valóban nem jelenthetett az udvar számára veszedelmet!

1734 tavaszán azonban Rákóczi József is eltűnt Bécsből. Állítólag azért, mert az udvar nem volt hajlandó újból kifizetni felszaporodott adósságait, a hitelezők pedig egyre türelmetlenebbül sürgették követeléseik megfizetését. Azt is beszéltek Bécsben, hogy Rákóczi Józsefnek éles konfliktusa támadt gróf Bartholotti kamarai tanácsossal, de Rákóczi a párbaj elől kitért azzal az indokolással, hogy gróf Bartholotti társadalmilag nem egyenrangú fél vele szemben. A párbaj elől való ezen kitérés miatt lett volna azután tarthatatlanná helyzete Bécsben. Bármilyen volt is azonban végeredményben az oka Bécsből való távozásának, ez a tény legfeljebb a politikusoknak okozhatott gondokat, akik attól tartottak, hogy Rákóczi Józsefet a császári ház ellenségei a folyamatban levő lengyel örökösödési háborúban eszközül fogják felhasználni. A bécsi társadalom azonban könnyű szívvel vett tudomást Rákóczi József eltűnéséről, mert hiszen ott szerepet nem játszott.

Rákóczi József eleinte Velencében tartózkodott. Minthogy azonban a köztársaság nem fogadta oltalmába, onnan a spanyol és a francia udvarok védelme alatt Bolognába, november végén pedig Rómába ment, ahol a francia vagy a spanyol udvar költségén nagy kényelemben élt. 1735 elején már Nápolyban találjuk. Itt is több hónapot töltött el, de miután sok szerelmi kalandja és zajos életmódja kellemetlenné kezdett válni a nápolyi udvar számára, 1735. novemberében értésére adták neki, hogy szívesen vennék Nápolyból való távozását. Ilyen módon jutott Rákóczi József ez év végén Párizsba, majd onnan Madridba. Itt érte az orosz—török háború kitörésének híre, mely háborúba azután az ő személye is bekapcsolódott.

Részlet Drinápolyból. (Edvi Illés Aladár vízfestménye.)

AZ 1736—39-I TÖRÖK HÁBORÚ ÉS RÁKÓCZI JÓZSEF.

Az 1736 tavaszán kitört orosz—török háború nemcsak a szembenálló hatalmaknak volt az erőpróbája, hanem annak a szövetségi szerződésnek is, melyet III. Károly és I. Katalin cárnő 1726. augusztus 6-án kötöttek egymással. A szerződés katonai segítséget biztosított a megtámadott fél számára a másik szerződő féltől. Minthogy azonban a jelen esetben Oroszország volt a támadó fél s ennek ellenére a cári kormány most mégis a szövetségi szerződés feltételeinek teljesítését kívánta a bécsi udvartól, a császári kormány nehéz helyzetbe jutott. Az 1733 óta tartó lengyel örökösödési háború az ideiglenes jellegű bécsi békével véget ért ugyan 1735 őszén, a végleges békekötés megtörténteig mindamelllett föllötte kockázatos volt minden olyan lépés, mely új bonyodalmak felé vitte volna a Habsburg-monarchiát. A haditanács kétségkívül mérlegelte is az orosz—török háborúba való fegyveres beavatkozás összes esélyeit s bizonyára számításba vette azt a tényt, hogy a Habsburg-monarchia barátok és szövetségesei nélkül, elszigetelten állott ebben az időben Európában s legfeljebb Oroszországra számíthatott az 1726-i szövetség alapján, az orosz haderőt viszont teljesen leköthette a kitört háború. Számításba vehette továbbá a birodalom kimerült pénzügyi helyzetét, az emelkedő államadóságokkal való küzködést s általában mindazon nehézségeket, melyek egy hadviseléssel szükségképpen összefüggöttek s amelyek ez idő tájt a kedvezőtlen külpolitikai és a vigasztalan pénzügyi helyzet miatt megsokszorozódtak. A haditanács azonban, még ha egyébként kifejezésre juttatta is a császár előtt aggodalmait a folyamatban lévő orosz—török háborúban való közvetlen beavatkozás kérdésében, Savoy ai Jenő halála óta nem volt többé a birodalom külpolitikájának és hadügyeinek legfőbb intézője. S bár tagjai a lángeszű herceg árnyékában a katonai ranglétra legfelsőbb fokaira is eljutottak, valójában mégsem voltak egyebeik, mint Savoyai Jenő akaratának pusztá végrehajtói. Az ekként hátrább szorított haditanácsnak nem lévén alkalma sem a kezdeményezésre, sem az irányításra, elszakott az önállóságtól és ennek következtében most, amikor irányítólag kellett volna befolynia a birodalom politikájára, nem tett egyebet, mint hogy formulázta a császár felfogását, vagy akaratát, melyről természetesen jól volt tájékozva. III. Károly pedig most azon az állásponton volt, hogy egyetlen szövetségesét és egyúttal a *pragmatica sanctio* ezidőszerint egyetlen támogatóját nem szabad cserbenhagynia, miért is Ausztriának, mint önálló hadviselő félnek, teljes erejével kell támogatnia Oroszországot a porta ellen viselt háborújában. A fentiekből önként következik, hogy a haditanács a császár ezen álláspontjának megfelelően sietett meg-szövegezni javaslatait s a fegyveres beavatkozás szükségessége mellett döntött.

A fegyveres beavatkozás mellett történt ezen döntés természetesen idő-szerűvé tette a portával való szakítás előkészítését is. A passarovici béke ugyanis még érvényben volt s nem lehetett tagadni, hogy a porta magatartása

Ausztriával szemben a béke megkötése óta teljesen korrekt volt. Az 1726-i szövetségről Konstantinápolyban is tudomással bírtak ugyan, de itt nem tartották valószínűnek, hogy Ausztria a nagy áldozatokkal, de kevés sikerrel folytatott lengyel örökösödési háború után közvetlenül, belekapcsolódjék egy olyan háborúba, melyben tulajdonképpen nem volt érdekelve. Mikor tehát Ausztria 1736 őszén több európai hatalommal egyetértésben közvetítőül ajánlkozott a portán, sőt azt javasolta, hogy a fennforgó ellentétek kiegyenlítése végett kongresszus tartassék, még pedig az összes érdekelt felek megbízottainak bevonásával, a porta készségesen csatlakozott a felvetett gondolathoz s megbízottait az 1737. májusára kitűzött niemirovi kongresszusra elküldötte, abban a meggyőződésben, hogy Ausztria voltaképpen azért javasolja a kongresszust, mert reméli, hogy a tárgyalások folyamán sikerül majd megtalálnia azt a megoldást, mely egyrészt megfelel az 1726-i szerződésben vállalt kötelezettségeinek, másrészt pedig fölöslegessé teszi számára azt, hogy önálló hadviselő félként álljon Oroszország mellé. A porta azonban csalódott feltevésében. Ausztria nem járt el őszintén akkor, amidőn a kongresszus egybehívását javasolta, mert amikor III. Károly a monarchia konstantinápolyi követét, Thalman bárót, részletes utasításokkal Niemirovba indította, ugyanakkor csaknem egyidejűleg elrendelte azt is, hogy az időközben a Duna vonalán összpontosított császári hadtestek megkezdjék előnyomulásukat a porta fenntartása alatt álló területekre.

Bz a politika a porta megtévesztését szolgálta. A császári kormány ugyanis leplezni akarta háborús terveit s a közvetítő önzetlen szerepére csak azért vállalkozott, hogy a portát Ausztria szándékai felől megnyugtassa, a török hadvezetőség figyelmét a Duna vonalától elvonja, s mialatt a török főhaderőt az orosz támadás elhárítása fogja lekötve tartani, a császári hadak minden nagyobb nehézség nélkül szállhassák meg a Balkán azon területeit, melyek a Szalonikibe vezető utak zavartalan birtokát voltak hivatva biztosítani Ausztria számára. így lett az 1726-i szerződésből, a könnyű győzelem reményében, egy új Balkán-politika alapja és kiinduló pontja.

Ausztria politikájának olyan irányú kialakulásával, mint ahogyan az a valóságban végbement, a porta vezető egyéniségei közül jóformán csak Achmed pasa számolt. A pasa 1730 óta állott a porta szolgálatában, amikor t. i. áttért az izlámra. Azt megelőzőleg mint gróf Bonneval, császári szolgálatban altábornagysáig emelkedett, sőt tagja lett a Savoyai Jenő elnöke alatt működő haditanácsnak is. Nagytehetségű, ötletes, de szenvedélyes és szélsőségek közt hányódó egyén volt, aki azonban tökéletesen tájékozott volt Kurópa külpolitikai viszonyaiban, s különösen jól ismerte a Habsburg-monarchia nemzetközi helyzetét, s ennek a mesterséges államalakulatnak belső struktúráját összes előnyeivel és egyenetlenségeivel együtt. Tisztában volt természetesen az 1726-i orosz-osztrák szerződés jelentőségével, nemkülönben a monarchia balkáni terveivel is, melyek megvitatásában, mint a haditanács tagja, maga is tevékenyen részt vehetett.

Ez a nagy ismeretanyag egy megszégyenített és gyűlölettől fűtött embernek birtokában sok bajnak lehetett forrásává. S valóban, Bonneval, aki nem tudta elfelejteni, hogy a haditörvényszék hazaárulás címén elítélte és börtönbüntetéssel sújtotta, végül pedig a monarchia területéről is kiutasította, mindenütt jelen volt ott, ahol Ausztriának ártalmára lehetett. A passarovici béke az ő kezét is megkötötte ugyan, de azt nem tilthatta meg neki, hogy

Gúnykép Rákóczi és a porta szövetségéről.

tervekkel, tanácsokkal ne szolgálhasson mindazoknak, akik Ausztriával ellentétbe kerültek. Az 1733—1735-i lengyel örökösödési háború kapcsán egy francia-török szövetség létrehozásán fáradozott, melynek éle Ausztria és Oroszország ellen irányult volna. A nagyvezér azonban nem akarta megtörni a passarovici békét s így a szövetség terve meghiúsult. Bonneval ekkor a lengyel nemzet többségét alkotó Lesczinszky Szaniszló-párttal lépett érintkezésbe, hogy Rákóczinak, akit III. Károllyal szemben ki akart játszani, lengyel katonai erő segítségével lehetővé tegye a Magyarországra való visszajövetelt, meg-

lévén arról győződve, hogy Rákóczi megjelenése a magyar határon, forradalmat fog előidézni az országban. Tény az, hogy a lengyel nemesség körében ekkor meg is alakult egy olyan szervezet, mely hivatva lett volna Rákóczi magyarországi támadását előkészíteni és tény az is, hogy ennek a szervezetnek számai átnyúltak Magyarországra is. Az 1735-i Péro-féle lázadás sok tekintetben igazolta Bonneval azon feltevését, melyre Ausztria-ellenes terveit építette, hogy a kuruckor emlékei még nem mentek veszendőbe s hogy Rákóczi alakja még elevenen él a köznemesség és a parasztság között. Azok, akik a Péro-féle mozgalomban vezetőszerepet vittek, Rákóczi nevével toboroztak, az ő nevére eskették meg az embereket, mindig abban a tudatban, hogy ez a név ható tényező. E felől egyébként a bécsi udvarnak sem voltak kétségei, hiszen a Péro-féle mozgalommal kapcsolatosan elrendelt tanúvallatások eléggé bevilágítottak az alföldi nép Rákóczi-váró lelkébe.

Feltehető, hogy Bonneval tudott arról a szerepről, melyet a Péro-féle mozgalomban a Rákóczi-név játszott, hiszen a mozgalom részletes leírása közkézen forgott. (Regensburg, 1736.) Erre akart tehát építeni akkor, midőn az orosz-török háború kirobbanásakor az 1726-i szerződésre emlékezve számot vetett Ausztria fegyveres közbelépésének valószínűségével, — amiben persze a portán nem hittek és saját felelősségére Madridból Konstantinápolyba hívatta Rákóczi Józsefet, hogy szükség esetén vele tegyen kísérletet.

Rákóczi Józsefnek 1736 decemberében Konstantinápolyban való megjelenése kellemetlen meglepetés volt a bécsi udvar számára. A porta azonban tekintettel a folyamatban lévő tárgyalásokra és Ausztriának a béke érdekében mutatott buzgólkodására, sietett Rákóczi Józsefet mielőbb Rodostóba küldeni az ottani magyar telep fejéül, hogy jelenléte ne izgassa és kedvezőtlen irányban ne befolyásolja a császári diplomáciát. Bonneval közbelépésére is csak arra volt legfeljebb hajlandó, hogy Rákóczi József számára rangjához illő ellátást biztosítson, egyébként azonban nem kívánt vele foglalkozni. Ezt a tényt a Konstantinápolyból Bécsbe érkező bizalmas jelentések is megerősítették.

A bécsi udvar ezek után talán napirendre is tért volna az egész Rákóczi-kérdés felett, ha nem sokkal a Rákóczi József megérkezéséről szóló hivatalos jelentések után, a kassai katonai parancsnoktól az a jelentés nem érkezik Bécsbe a haditanácshoz, hogy Felsőmagyarországon több nemes, köztük különösen a két báró Gombos-fivér szoros összeköttetésben áll a török területen tartózkodó Rákóczi-emigránsokkal. A haditanács Rákóczi József megjelenése és a kassai jelentés között természetesen okozati kapcsolatot vélt megállapíthatni, miért is az északkeleti felföld megyéiben széleskörű nyomozást rendelt el. De ugyanekkor kísérletet tett arra is, hogy a Rákóczi-emigráció jelentékenyebb egyéniségeit hazatérésre bírja, abban a feltevésben, hogy az emigráció likvidálásával Rákóczi József esetleges próbálkozásait megnehezítheti, s talán végleg meg is hiúsíthatja. A haditanács Wallis erdélyi katonai parancsnok útján (1737. május 15) eleinte csak Máriaassy Ádámnak és Ilosvay Jánosnak ajánlotta fel az amnesztiát, minthogy ezek Chotzimban lévén,

könnyebben megközelíthetők voltak. Utóbb azonban a többi emigránsnak is megígérte a teljes amnesztiát. A velők kezdett tárgyalás azonban csekély eredménnyel járt, mindössze csak egy Turi Ferenc nevű erdélyi nemes volt hajlandó visszatérni, ez viszont nem tartozott a tulajdonképpeni emigránsok közé, mert csak később szökött ki Moldvába, hogy elkövetett vétsége miatt elkerülje a törvény kezét.

Ezen egyezkedési kísérletekkel párhuzamosan a katonai hatóságok nagy tevékenységet fejtettek ki, hogy világságot derítsenek a Gombos-testvérek állítólagos üzelmeire. A nyomozás eleinte alig haladt előre, mert a két főgyanusított, báró Gombos György és Imre, közben Lengyelországba szökött. Mikor azonban sikerült elfogniok Gombos György egyik szolgáj át, névszerint Bernát vagy másképp Kiss Jánost, aki urával együtt annak idején Lengyelországba menekült volt, de azután hazatért onnan, kitűnt, hogy éppen az az egyén került a hatóságok kezére, aki mindenről tudott, sőt mindenben részt is vett. A vallatások során ugyanis Kiss János beismerte, hogy a két Gombos megbízásából többször járt Lengyelországban, érintkezett a Rákóczi-emigránsokkal, sőt Rodostóban is megfordult. Bevallotta azt is, hogy nemcsak a két

Gombos-testvér, hanem az ungmegyei urak közül mások is, összeköttetésben

állottak az emigránsokkal, többek közt pl. egy báró Vécsey, Orosz Gábor, Olchváry, aki különben veje volt Máriássynak, Szirmay stb. A vallomás tehát egy összeesküvésszerű mozgalomról rántotta le a leplet, ami főleg azért döbentette meg a hatóságokat, mert a gyanúsítottak legtöbbszörnek családja közismert volt az uralkodóház iránt való hűségéről. A zabolátlan természetű, duhaj Gombos-testvérekről még fel lehetett volna tételezni a kuruckodást, de a többiek részessége tekintetében mégis kételkedéssel fogadták Kiss János

Rákóczi József.

vallomását. Ekkor történt, hogy a haditanács által kezdeményezett amnesztia-akció hatása alatt Máriássy Adám titkára, Szilágyi Ignác, egy abaújmegyei nemesi család sarja, otthagya gazdáját s 1737. augusztus közepe táján megjelenván gróf Seckendorf hadseregfőparancsnok vadudili (Kalafat) hadiszállásán, ott előadta a következőket: Felsőmagyarországon rebellió készül, melynek vezetője a két Gombos; ezek már 3 éve szoros összeköttetést tartanak az emigránsokkal, egy évvel ezelőtt pedig az ő megbízásukból egy Kiss János nevű egyén is megfordult Chotzimban; tudomása van arról, hogy mások is részesei ennek a szervezkedésnek, pl. *Yécsey* báró és Orosz Gábor, aki arra vállalkozott, hogy ötezer embert bocsát szükség esetén Rákóczi rendelkezésére.

Szilágyi előadása tehát megerősítette Kiss Jánosnak idáig kétkedéssel fogadott vallomását. Ennek következtében a haditanács szükségesnek látta egy *judicium delegatum* sürgős kiküldését Kassára, hogy az a tényállás megállapítása után haladéktalanul perbefoghassa és elítélhesse mindazokat, akiknek a részvétele a forradalom előkészítésében beigazolódott. A gyors eljárásra és ennek kapcsán példa statuálására azért volt szükség, hogy megelőzzenek és lehetetlenné tegyenek minden olyan megmozdulást, mely megzavarhatná a köznyugalmat s belső bonyodalmakat idézhetne fel éppen akkor, amidőn a császári haderő támadó fellépése következtében beállott a hadiállapot Ausztria és a porta között.

A niemiroti kongresszus még meg sem kezdte tanácskozásait, — mivel az orosz kiküldöttekre való várakozással hónapokat vesztegettek el téletlenségben, — amikor gróf Seckendorf, a császári főhaderő főparancsnoka, 1737. július 14-én megüzente a portának a háborút s néhány nap múlva a támadást is megkezdte. A hadüzenet s a támadás teljesen váratlanul érte a portát, mely bizván Ausztria semlegességében, nyitva hagyta északi határait és semmiféle előkészületet nem tett egy esetleges támadás elhárítására. A császári haderő tehát szinte ellenállás nélkül jutott július 28-án Nis birtokába, ami, tekintve a hely nagy stratégiai fontosságát, jelentős eredmény volt. A hadviselés szempontjából kínálkozó előnyöket azonban a főparancsnok nem tudta kihasználni. Gr. Seckendorf elméletben kitűnő stratégia lehetett, Savoyai Jenő idejében azonban sohasem nyilván alkalma az önálló hadvezetésre, mert mindig csak végrehajtója volt a vett parancsoknak, most, mikor tőle függött a hadvezetés irányítása, nem tudott beleszokni az önállóságba. Intézkedéseit vezérkara következtelen, egymásnak sokszor ellenmondó javaslataira hallgatva tette meg s így azokból hiányzott minden tervszerűség. Ennek tudható be, hogy a törökök az őket ért váratlan támadás és készültségök ellenére is tartani tudták állásaikat. Sőt mivel az orosz harctéren lanyhán folytak a hadműveletek, a nagyvezér onnan jelentékeny erőket is dobhatott a Balkánra s ezzel az erők egyensúlyát itt helyreállíthatta. A haditanács a sorozatos kudarcok után Seckendorft felmentette ugyan állásától, sőt haditörvényszék elé is állította, de utódai sem tudtak megküzdeni a török ellentámadással,

mert azok sem voltak különbek a letett fővezérnél. Október 16-án Nis újból török kézre jutott, s most a török haderő a visszavonuló császáriak nyomában rövid idő alatt nemcsak elérte a Dunavonalat, hanem azon átkelve, a monarchia területén néhány fontos stratégiai pontot is megszállhatott.

Az események tehát Bonneval felfogását igazolták, mert kitűnt, hogy Bonneval jól volt tájékozva nemcsak a császár személyes álláspontjáról,

gr. Seckendorf császári főparancsnok.

hanem Ausztria háborús céljairól is. A porta tehát időszerűnek látta Rákóczi József személyének bekapcsolását a háborúba, abban a feltevésben, hogy megjelenése forradalmat fog előidézni Magyarországon. Egy magyar forradalom pedig lekötve tartaná a császári haderő nagy részét s jelentékenyen megkönnyítené a porta hadműveleteit. Egyelőre pedig ez volt a főcél. Rákóczi a porta hívására 1737. szeptemberében meg is jelent Konstantinápolyban, hol nagy tisztelettel fogadták s a megérkezését követő napon átadták neki a szultán

ajándékait is. Szeptember 20-án a kajmakám magánkihallgatáson fogadta, hogy megállapítsák az ünnepélyes formák közt tartatni szokott nyilvános kihallgatás részleteit. Villeneuve francia követ, aki egyébként tartózkodó álláspontot foglalt el a fiatal Rákóczival szemben, Rákóczinak a szultán által való fogadtatását már október elejére várta, minthogy azonban Bonneval ezidőszerint nem tartózkodott a török fővárosban, nélküle pedig nem akartak tárgyalni Rákóczival, a kajmekám által való ünnepélyes fogadtatás csak Bonneval visszaérkezése után, október 7-én történt, a szultáni kihallgatás pedig még jobban elhúzódott s csak december 3-án folyt le fényes külsőségek között.

Ezt a késedelmet az okozta, hogy Rákóczi és a porta jövő közjogi viszonyának megállapítása végett közben hosszadalmas tárgyalásokra volt szükség. Rákóczi ugyanis a porta által 1737. szeptemberében megfogalmazott athname-tervezetet nem tartotta elfogadhatónak, mert ez a tervezet hűbéres tartománnyá tette volna Magyarországot és Erdélyt, melynek birtoka fejében Rákóczi évenként 40 ezer tallért lett volna köteles fizetni a portának. Nyilvánvaló volt, s ezt Rákóczi is jól tudta, hogy egy ilyen szövetséglevél nem fog hangulatot teremteni mellette, sőt éppen ellenkezőleg, még azokat is visszariasztja a hozzá való csatlakozástól, akik egyébként rokonszenvvel fogadnák zászlóbontását. Rákóczi ennek következtében lényeges változtatásokat kívánt az athnamén s főképp azon pontoknak mellőzését óhajtotta, melyek a magyar királyságnak és az erdélyi fejedelemségnek állam jogi szuverenitását sértették. Bizonyára a magyarországi és erdélyi magyar társadalom közjogi felfogását közvetlenül ismerő Bonneval fáradozásainak tulajdonítható, hogy a porta végül is feladta korábbi álláspontját és magáévá tette a Rákóczi által javasolt tervezetet. így jött létre az 1738. január 20-án kelt athnamé, mely kétségkívül nagy körültekintéssel volt megfogalmazva. A porta benne nemcsak a magyar nemesi társadalom közjogi érzékenységgel, hanem keresztény világnézetével is számolt s mivel most már Rákóczit egyenrangú szerződő félnek tekintette, tartózkodott az ország belső ügyeibe való beavatkozástól, kizárólag a rendek jogául ismervén el a fejedelmválasztást és az ország külügyeinek intézését, mindössze annyi megszorítással, hogy a magyar külpolitika nem irányulhat a porta ellen. Az athnamé hangsúlyozza ugyan, hogy a porta védelmébe fogadta Rákóczit és vele együtt Magyarországot és Erdélyt, ez a kifejezés azonban egyelőre a folyó háborúban török részről nyújtandó segítségre vonatkozott, melyet az athnamé a porta kötelességévé tett.

Rákóczi az ünnepélyes formában kiállított szövetséglevél kézhezvétele után január végén elhagyta Konstantinápolyt és Csernavodába indult, ahová február 19-én meg is érkezett. Itt hosszabb időt töltött, arra várakozván, hogy lesz-e hatása a magyarországi és erdélyi rendekhez január 30-i kelettel Konstantinápolyból kibocsátott azon kiáltványnak, melyben azokat csatlakozásra hívta fel. Arra természetesen ő sem gondolt, hogy kiáltványának nyomában azonnal forradalom fog támadni az országban, de arra mégis számított,

hogy rövid idő alatt módjában lesz összeállítani önkéntesekből és magyar katonaszökevényekből egy akkora csapatot, mellyel azután a szükséghez képest támadást kezdhet. Csernavodában azonban alig akadt jelentkező, miért is Rákóczi március derekán Viddinbe ment, mely közelebb esvén az erdélyi határokhoz és az osztrák—török harcszintérhez, Csernavodánál alkalmasabb helynek látszott a magyar katonaszökevények és azon hadifoglyoknak összegyűjtésére, akik a porta elgondolása szerint is magvát képezték volna a Rákóczi személyes vezetése alatt működő magyar hadseregnek. A dezertálások már 1737 nyarán megkezdődtek, mégpedig a Rákóczihoz való csatlakozás jelszavával, — holott Rákóczi ekkor még Rodostóban tartózkodott,— s a hadjárat folyamán is állandóan elég nagy számban fordultak elő. Rákóczi megérkezése óta különösen nagy propaganda folyt a magyar ezredek soraiban az átpártolás mellett s Csáky Mihály és Zay Zsigmond, akik a toborzást Viddinből irányították, bőven bántak a pénzzel, hogy növeljék a dezertálás arányait.

Mindez érthetőleg nagy nyugtalanságot keltett Bécsben, ahol különben is nagy gondban voltak a kedvezőtlenül folyó hadműveletek miatt. Igaz ugyan, hogy a háború még nem volt befejezve s a császár annak erélyes folytatására határozta el magát, de az adott helyzetben mégis kiszámíthatatlan lehetett annak a propagandának

hatása, melyet a győzelmesen előnyomuló ellenség akart kifejteni Rákóczi nevével és az ország külön államiságának ígéretésével. A kormány törekvése ennek következtében arra irányult, hogy Rákóczi proklamációjának és a különféle propagandáinak az országba jutását megakadályozza, amennyiben pedig oda mégis bejutottak, szigorú rendszabályokkal elejét vegye azok terjesztésének. Valóságos vadászat indult

Konstantinápoly a XVII. században.

meg most különösen a proklamáció példányai után, melyek a szoros határzár és a pestis miatt is erősen korlátozott közlekedési lehetőségek ellenére is mégis átjutottak a határokon és Erdélyben, továbbá az Alföldön és az északkeleti megyékben titokban kézről kézre jártak. Közvetlen hatásuk nem volt ugyan, de előkészíthették a talajt Rákóczi akciója számára, amely akció az akkori hadihelyzet alapján már a számbaveendő eshetőségek közé tartozott. E felől Bécsben is tisztában voltak, éppen azért kérlelhetetlen szigorral léptek fel mindazok ellen, akik efféle proklamációk birtokában voltak, vagy azok terjesztésében közreműködtek.

Ezt a szigorúságot a kormány szempontjából az a jelentés is indokolta, melyet az akkori erdélyi katonai parancsnok, Lobkovitz herceg 1738 március első napjaiban juttatott el a haditanácshoz. E szerint egy idegen egyén, — aki, mint utóbb kitűnt, nem volt más, mint a moldvai vajda titkára, — bizalmas úton értésére adta a hercegnek, hogy Erdélyben Rákóczi mellett forradalom van készülőben, melynek megszervezésében Szigeti Gyula István református püspök, gróf Bethlen Sámuel, báró Lázár János, báró Rhédei Ferenc és László, továbbá Thoroczky Zsigmond és fholdalagry Mihály fejtenek ki nagyobb tevékenységet. A haditanács a vett jelentés alapján arra utasította a katonai parancsnokot, hogy az imént felsoroltakat kivétel nélkül fogattassa el s állíttassa haditörvényszék elé. Az elfogatások március végén valóban meg is történtek, érthető megdöbbenést keltve nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is, különösen az erdélyi református püspök állítólagos részessége miatt. Bár a valóságban a gyanúsítottak távolállottak minden forradalmi mozgalomtól, mégis csak az év végén szabadulhattak ki a fogságból, amikor végre beigazolódtott, hogy hamis vádak alapján fogták el és tartották 8 hónapon át őket fogságban.

A kormány könyörtelen eljárása mindazokkal szemben, akik a Rákóczi-val való összeköttetés gyanújába estek, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi és erdélyi önkénteseknek Rákóczihoz való csatlakozása elmaradt, amire pedig Rákóczi is, a porta is számított. Ez tagadhatatlanul kormányzati siker volt, mivel azonban ezt az eredményt nem a belső meggyőződés, hanem a megfélemlítés hozta létre, a kormány arra törekedett, hogy legalább is az ország katolikus társadalmában tegye lelkiismereti kérdéssé az uralkodóházhoz való hűség, illetőleg ezzel szemben a Rákóczihoz való csatlakozás ügyét. Arra hivatkozva tehát, hogy a katolikus Rákóczi az egyház ősi ellenségével, a portával oly szerződésre lépett, mely veszélyezteti a katolicizmus érdekeit, a bécsi udvar keresztülvitte, hogy XII. Kelemen pápa Rákóczit 1738 szeptember 5-én egyházi átok alá vetette. A pápai szék sokáig húzódozott a császári udvar kérésének teljesítésétől, ahonnan már március végén megkeresték el/ben az ügyben, mert Róma abban a felfogásban volt, hogy Rákóczi-nak a portával kötött szövetsége politikum, mint ahogyan politikum volt az a szoros kapcsolat is, mely ugyanakkor a porta és a francia külügyeket intéző Eleury bibornok közt köztudomásúlag fennállott. Az a körülmény, hogy 1738

júliusában V. Fülöp spanyol király az aranygyapjas renddel is kitüntette Rákóczi Józsefet, ugyancsak arra mutatott, hogy Rákóczi és a porta szövetkezésében a spanyol politika sem látott politikumnál egyebet. Minthogy azonban a császárnak formailag igaza volt s azonfelül állandóan sürgette is a kiközösítési bulla kibocsátását, a római szentszék kénytelen volt teljesíteni a császár kívánságát.

Lotharingiai Ferenc herceg fővezér.

A császári kormány az exkommunikáció megtörténtét nemcsak az újságok révén igyekezett minél szélesebb körökben elterjeszteni, hanem a templomokban való nyilvános kihirdtetés útján is. Adatok hiányában nem tudjuk, sikerült-e ezzel az eljárással elérni az óhajtott célt, vagy sem? Mindössze egy tudósítás maradt fenn arról, hogy a nép a kiközösítésről szóló pápai bullát hogyan fogadta s ez a debreceni piarista házfőnököknek 1739 január 3-1 levele,

melyben a házfőnök az egy nappal előbb megtörtént kihirdetésnek a népre gyakorolt hatásáról számolt be. E szerint a kihirdetés hírére nagy tömeg gyűlt egybe a templomban és még a más valláson lévők közül is sokan voltak jelen. Az egybegyűltek sírással fogadták a pápa ítéletét s azt mondták, hogy nem hiszik el, hogy Rákóczi olyan feltételek mellett kötött szövetséget a portával, aminőket a bulla említ, hanem mindez csak koholmány. (Id solum esse figmentum.) Ez a tudósítás nem abból a szempontból fontos, mert igazolja a kiközösítési bullának kihirdetését a templomokban, hanem főleg azért érdemel figyelmet, mert bizonyítja, hogy Rákóczi József személye nem volt közömbös a magyar nép előtt s benne, mint az öreg Rákóczi fiában, változatlanul a magyar érdekek képviselőjét látták. A pápai bulla kihirdetése a rutének körében sem idézhette elő a kívánt hatást, — bár erre közvetlen bizonyítékaink nincsenek, — az 1738. szeptemberében Bereg megyében tartott vallatások során ugyanis kittint, hogy a rutén parasztság most is visszavárta Rákóczit, sőt visszakívánta még a török időket is, mert akkoriban hasonlíthatatlanul jobb helyzetben voltak, mint utána. A török szövetséget kárhoztató pápai bullának kihirdetése alig kelthetett ezek után visszhangot a rutén parasztság körében.

Mindamellett, még ha fel is tételezzük, hogy a pápai bulla kihirdetése a Regnum Marianum eszmekörében élő katolikus társadalom nagy részében erős visszhangot keltett, sőt azt egységes megmozdulásra is hajlandóvá tette, Rákóczinak korai halála miatt, annak már nem volt többé gyakorlati jelentősége.

De nem volt jelentősége annak a birodalmi átoknak sem, melyet a császár még 1738. május 6-án mondott ki Rákóczira, mint felségárulóra. Pedig a császár 10,000 forintnyi jutalmat tűzött ki azon egyén számára, aki Rákóczit élve átszolgáltatja a legközelebbi császári helyőrségnek s 6000 forintot ígért annak, aki megöli és holttestét beszolgáltatja. Mert nem akadt vállalkozó. A haditanács ekkor, a Rákóczi mellett tartózkodó emigránsok honvágyáról szóló legújabb jelentések alapján, azt tervezte, hogy a teljes amnesztia fejében valamelyik emigránst fogja reábirni Rákóczi elfogatására és beszolgáltatására, sőt esetleg meggyilkoltatására is. De nem akadt olyan emigráns, aki ily áron akarta volna megvásárolni szabadságát, bár tagadhatatlanul erős honvágy gyötörte valamennyiöket.

Mindez \exists n, részben tervezett, részben pedig végrehajtott rendkívüli intézkedéseket a folyamatban lévő hadműveletek állandóan kedvezőtlen irányba teszi érthetővé. A törökök 1738. májusában elfoglalták Orsovát és Mehádiát, amit nyomon követett egyes török portyázó csapatoknak a Temes-vidékére való beütése. A császári hadvezetőséget az ellenség előretörése annyira készületlenül találta, hogy már a Bánát katonai kiürítését is mérlegelte, annyival is inkább, mert a lakosság támogatására sem számíthatott, melynek egy része a törökhöz csatlakozott és rablóbandákba verődve, az ellenséggel versenyezve rabolt és pusztított. A császáriak július 4-én Konia mellett megverték ugan

a Duna balpartján operáló török csapattesteket, sőt Mehádiát is visszavették, a szerzett előnyöket azonban éppúgy nem tudták kiaknázni, mint korábban a törökök a császáriak mulasztásait. A hadvezetőség tulajdonképpen sohasem volt helyesen tájékozva sem az erőviszonyok, sem pedig a várható ellenséges hadmozdulatok tekintetében. A korniai diadalt pl. döntő jelentőségűnek tartotta s meg volt arról győződve, hogy annak hatása alatt a török hadműveletek hosszú ideig szünetelni fognak. Ebben a tudatban rendelte el a főparancsnok a visszavonulást Szemendria felé, mely a gyűjtőállomása volt a császári hadaknak. A csapatok azonban jóformán még át sem keltek a Dunán, mikor a nagyvezér egy erőteljes és gyors támadással újból elfoglalta mindazt, amit a császáriak a korniai diadal után megszereztek. Ezzel pedig az 1738-i hadjárat minden eredménye veszendőbe ment.

Úgy látszik, hogy az 1738-i hadjárat során Rákóczi nem minden kilátás nélkül kapcsolódhatott volna bele a hadműveletekbe. Voltak időpontok, amikor a sorsára hagyott Bánát lakossága készségesen csatlakozott volna hozzája, annival is inkább, mert gyűlölte a katonai adminisztráció kemény és sokszor kíméletlen bánásmódját s attól szabadulni szeretett volna. A porta tehát részben erre az elégedetlenségre, részben pedig a bánáti részek ez időszereit könnyű megszerezhetőségére számítva, Rákóczival itt akart kísérletezni, nem pedig Erdély felől, ahogyan Rákóczi tervezte, s ezért a nagyvezér Viddinből a török táborba hívatta, hogy a szükséghez és a körülményekhez képest felhasználhassa.

Mikor a törökök augusztus folyamán visszavették a korniai vereség után elvesztett területeket s ezzel a Duna balpartján újból megvetették lábukat, a nagyvezér elérkezettnek látta az időt arra, hogy Rákóczit egy sereg élén Temesvár felé indítsa. A török vezérkar azonban nem bízott ennek a vállalatnak sikerében. Abból ugyanis, hogy a magyar önkénteseknek és hadiszökevényeknek várt özönlése Rákóczi zászlai alá elmaradt, arra következtettek, hogy a fiatal Rákóczinak nincs gyökere az országban. De azt sem titkolták, hogy csalódtak is benne, mert Csernavodába, illetőleg Viddinbe való érkezése óta az ügy iránt való mélyebb érdeklődésnek, vagy pedig erőteljesebb tevékenységre való törekvésnek alig mutatta jelét. A nagyvezér ennek következtében végleg elejtette a Rákóczival való próbálkozás gondolatát s személyét többé nem vette számításba. A dolog érdekét tekintve, a nagyvezér állásfoglalásában sok igazság volt, de ezzel szemben tudnunk kell, hogy Rákóczi a Rodostóba való érkezés első pillanatától fogva beteg volt, állandóan súlyos maláriás láz gyötörte, mint azt utóbb Mikes Kelemen is megállapította róla, — s ez a betegség lassanként felemészttette minden erejét és közömbössé tette minden iránt. Egy ilyen nagybetegtől pedig sem tartós érdeklődést, sem pedig szívós akaratot nem lehetett várni.

Mindamellett ugyanaz év november 10-én Csernavodában történt csendes elmúlása nagy gondoktól mentesítette a császári kormányt, mely a folyamatban lévő felségsértési perekből annyit kétségkívül megállapíthatott, hogy

Magyarországon a Rákóczi név korántsem üres fogalom, hanem olyan ható tényező, mely nem várt bonyodalmaknak lehet még kútforrása. Ha életben marad, ezt az aggodalmat a császár halálát követő időkben, amikor a Habsburg-monarchia sorsa valóban kockán forgott, könnyen igazolhatta volna.

RÁKÓCZI JÓZSEF ÉS MIKES.

Rákóczi József, — mint láttuk, — 1735. decemberében érkezett Rodostón át Konstantinápolyba. Az emigránsok érthető nagy várákozással tekintettek jövetele elé, sőt arra is számítottak, hogy vele együtt közéjük fog érkezni György is, hogy támogassa bátyját abban a szerepben, melyet a porta szánt neki a folyamatban lévő háborúban. Györgyöt azonban nem érdekelték bátyja tervei, lehet azonban, hogy Rákóczi József sem igen hívogatta öccsét, elég az hozzá, hogy József egyedül kötött ki Rodostóban. Mikesre az elhalt fejedelem fia nem tett jó hatást, bár tudta, hogy Rákóczi Ferenc nagy reménységgel volt felőle. Már előre elfogulttá tette vele szemben azon intézkedése is, mellyel Bonnevalt és nem őt bízta meg a Rákóczi-hagyaték gondozásával, mert ebben bizalmatlanságot és lekicsinylést vélt látni. Az első találkozás alkalmával szerzett első benyomása az volt Mikesnek Rákóczi Józsefről, hogy az haragos természetű. Később, mikor József hosszabb időre megtelepedett köztük, úgy látta, hogy minden tekintetben csalódott benne. «Vigasztalásunkra vártuk ezt az ifjú fejedelmet, — írja 1737. március 3-ról kelt levelében, — de szomorúságunkra jött. A szép rendtartást, amelyet az atyja szabott volt közöttünk és amelyet oly igen igyekezett annyi esztendőök alatt megtartani és megtartatni velünk mind holtig, azt fia harmadnap alatt felfordítá és annak elrontásán kezdé el az itt való életét úgyannyira, hogy olyan kevés idő alatt abban a keresztényi és fejedelemhez illendő rendű tartásban csak egy kis fótocska sem marad meg. Minden eltöröltetett és csak a nagy rendetlenségnek ködi szállotta meg házunkat. Csak ebből elítélheti akárki, hogy mit remélhetünk, kivált mi, akik olyan nagy fejedelmet szolgáltunk volt, akinek minden dolga okosságból, rendből és kegyességből állott. Most pedig mind ellenkezőt látunk, mert a rendet nagy rendetlenség követte. Az okosságot a hebehurgyaság, a kegyességet a harag és az idegenség, úgyannyira, hogy harminc esztendőől fogva való bujdosásunk oly súlyosnak nem tetszett, mint már ez ahárom holnap. Most suhajtjuk leginkább a mi megholt urunkat, mert szomorúan kell néznünk az atyja és a fia között való nagy különbséget.»

Mikes utóbb enyhített ezen a kemény ítéleten. A Rákóczi Józseffel való huzamosabb érintkezés alatt volt alkalma a fiatal Rákóczinak jó tulajdonságait is meglátni, ennek következtében azután igazságosabban is tudott róla ítélni. «A bizonyos pedig, — írta július 20-i levelében, — hogy az Isten ebben a fejedelemben sok szép talentumot adott. Eszet szépet adott és ha azt úgy oktatták, nevelték volna, mint kívántatik, dicséretre méltó dolog lett volna.

De a természetét kellett volna megzabolázní és rendben venni még igen ifjú korában. De mindenben szabaddá riadták és a természet rendtelenné, változóvá és állhatatlanná lett, azért is oly haragos és változó. Arra sohasem tanították, a természet sem vitte reá, hogy azon inkább igyekezzék, hogy szeresék, mintsem féljenek lölle. Minthogy bővségben nem neveltetett volt, hanem csak nagy szabadosan, azért se azt nem tudja, hogy mi a fösvényiség, se a helyes megtartás, se azt, hogy mi légyen a helyes adás, se azt, hogy mi légyen a nemzetihez való szeretet, mert scha a nemzetivel nem társalkodhatott.»

Rákóczi József sarkofágja a kassai sírboltban.

Mikes igen helyesen ismerte fel, hogy Rákóczi József jellembeli fogyatkozásait főként hiányos és felületes neveltetése okozta. Vezető és irányító nélkül nőtt fel, éppúgy mint öccse György. Senki sem törődött velők, senki sem figyelmeztette őket az önuralomra és a helyes mértékre, ezért fejlődött ki bennök az indulat és a korlátokat nem tűró féktelenség. Kzért hiányzott belőlök a munka szeretete és a céltudatos, állhatatos munkához való türelem is. Mikes ismételen megállapította Rákóczi Józsefről, hogy «sok dolgokra esze szép volt szegénynek, de igen rossz neveltetése volt. És nem szeretett semmit is tanulni, mert nem szokta meg a tanulást. Az ész pedig tanulás nél-

kül csak olyan, mint amely föld parlagon áll. Más országban talán inkább mehetett volna valamire, de éppen nem erre való volt. Minden magaviselése, szokása ellenkezett az itt való nemzettel, mert sohult úgy nem vigyáznak az emberek magaviselésére, mint itt. Ha pedig a nemzetit nem szerette, azt nem kell csudálni, mert olyan helyt neveltetett, ahol gyűlölik a mi nemzetünket. De kivált bennünket, akiket az apja szeretett.»

Rákóczi József és Rákóczi György áldozatai voltak egy tudatosan elrontott nevelésnek.

Rákóczi József 1738. november 7-én kelt végrendeletében azt az óhajtását fejezte ki, hogy atyja mellé temetessék el a konstantinápolyi St.-Benoit egyházban. A porta azonban nehézségeket támasztott ebben a tekintetben, úgy hogy Mikes Kelemen kénytelen volt Rákóczi Józsefet egyelőre Csernavódában eltemettetni. Innen utóbb — azonban hogy mikor, nem tudni — mégis Konstantinápolyba vitték földi maradványait és azokat Rákóczi Ferenc koporsója mellé helyezték el a St. Benoit egyházban. Koporsóját 1889-ben Thaly Kálmán találta meg. 1906 óta a kassai székesegyházban, akkor még «a haza szent földjén», kőkoporsóban várja atyjával és anyjával együtt a fel-támadást.

«Az ő dicső emléküik — hogy a kassai kőkoporsó feliratát idézzük — erősítse az utódok hazaszeretetét!»